

turpitudine. Conscitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum¹² verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur; & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, & nec opinata, sive¹³ significata monstris, prodigiis, & oraculis, sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ dicuntur a genere: quo breviter modiceque¹⁴ laudato, aut, si erit infame, prætermisso, si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, si res patiat, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. Aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in pro-

¹² Verborum insignibus] Significat verborum figuras.

¹³ Significata monstris &c.] De omnibus fere antiquitatis viris, qui ad summum vel dignitatis, vel virtutis fastigium pervenerunt,

talia quædam narrari a laudatoribus solent.

¹⁴ Laudato] Alii leg. tacto. Attingi autem potest genus humile, quemadmodum suum attingit Marius apud Salustium de Bello Jugurthino in concione ad Quirites.

propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissime patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam & brevem concluditur. Est igitur vis virtutis duplex.¹⁵ Aut enim scientia cernitur virtus, aut actio. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc¹⁶ scientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo; cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur; & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ, quod jam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur;¹⁷ cujus est liberalitas in usu pecuniæ; simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime injuriis, & omne quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum.¹⁸ In communiōne autem quæ posita pars est, justitia dicitur; eaque erga deos¹⁹ religio, erga parentes pietas, vulgo autem²⁰ bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas, amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi²¹ ministræ, comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit & judicat; quæ virtus omnium in ratione scientiaque disputandi sita est. Altera autem

K k k k 2

¹⁵ Aut scientia cernitur &c.] Vide lib. 1. de Offic. cap. 5.

¹⁶ Scientia pollet una] Tota ad cognitionem & veritatem refertur.

¹⁷ Cuius est liberalitas] In lib. 1. Offic. cap. 14. liberalitatem refert ad justitiam.

¹⁸ In communiōne] In societate tuenda.

¹⁹ Religio] Hæc ipsa refertur ad societatem & justitiam. Est enim (libro 1. de Na-

tura Deorum cap. 21.) pietas justitia adversus Deos.

²⁰ Bonitas] Ita in lib. 2. de Offic. cap. 9. justum eundem facit ac bonum.

²¹ Ministræ] Dialectica & Rhetorica ad scientiam & prudentiam pertinent tamquam comites ac ministræ. Sed istæ quoque valde conveniunt inter se, nec differunt nisi modo quodam.

oratoria: nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia; quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atque latior; & ad motus animum, vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem sere quasi ²² quidam habitus animi, sic affecti & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti; a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis.

²³ Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti & præparati rectis studiis & artibus, ut ²⁴ in suis rebus, studia literarum, ut numerorum, ut sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. ²⁵ In communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiolorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, qua virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus; & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam ²⁶ disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quadam profuentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere ²⁷ nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque parti-

²² *Quidam habitus*] Virtutes omnes five ad cognitionem, five ad actionem referantur, habitus quidam sunt per quos honeste & laudabiliter agimus.

²³ *Sunt autem &c.*] Alii habitus, qui rectis studiis & artibus hominem præparant ad virtutem.

²⁴ *In suis rebus*] In rebus privatis. Grammatica enim, Arithmetica, Musica, Geome-

tria ad privatum commodum referuntur.

²⁵ *In communibus*] In iis, quæ ad societatis bonum pertinent, versantur habitus illi, qui nos ad iustitiam præparant & ad virtutes reliquas iustitiam socias.

²⁶ *Disputandi prudentiam*] Id est Dialecticam, quam imitatur Sophistica.

²⁷ *Nimiam*] Excessus qui sui generis virtutibus assimilatur.

partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusque fuerit: & si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri: tum quæ quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, & eventus, & consequentia requiruntur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modo quid erit animadvertendum aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecuta.

XXIV. FILIUS. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, ²⁸ in sententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. PATER. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suafori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit; & si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salvi, liberive esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quaritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cum constat hoc genus causarum ex suaforione, & dissuasione, suafori proponitur simplex ratio; si & utile est, & fieri potest, fiat: dissuasori duplex; una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic ²⁹ suafori utrumque do-

²⁸ *In sententia dicenda*] Id est in deliberationibus.

²⁹ *Suasori utrumque*] Et esse utile, & fieri posse.

cendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare, quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes; partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus; alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes & copia. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate ea, quæ proficiuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante est dictum; quæ sunt laudabilia ipsa per se: commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodam modo cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Est etiam quasi quædam materies subjecta honestati; quæ maxime spectatur in amicitiiis. Amicitia autem caritate & amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus familiaritatisque conjunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellegere, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut ³⁰ utilitas cum honestate ceteret, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit; ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio; hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum & agreste, quod antefert sem-

30 Utilitas cum honestate &c.] Vide lib. 2. de Offic. cap. 3.

per utilitatem honestati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus; illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maxime est ³¹ inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit.

XXVI. In suadendo, cum ³² ei generi hominum consilium des, sæpe sane laudanda est: ³³ & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. ³⁴ Nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam; dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, ³⁵ malo cultu pravisque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, quæ vi bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimum de laude & de honestate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, atque ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura.

31 Inimica virtuti] Totum id fere explicatur in commentariolo de senectute cap. 12. & seq.

32 Ei generi] Indoctis & agrestibus.

33 Et illud] Legendum puto at illud. His enim hominibus laudanda quidem voluptas est, quam consequi possunt; at magis

aperiendi dolores sunt, quos effugient.

34 Nam neque &c.] Nam illi ipsi homines, qui sunt expoliti, magis moventur timore turpitudinis, quam amore honestatis.

35 Mala cultu] Quidam bonam fortitudinis naturam, mala educatione corrumpunt.

plura. Nam sunt alia, quae ipse conficiunt; alia, quae vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illa superiores conficientes vocentur; haec reliqua ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se; alia aliquid adjuvans, & efficiendi focia quadam: cuius generis vis varia est, & saepe aut major, aut minor, ut & illa, quae maximam vim habet, sola saepe causa dicatur. Sunt autem alia causa, quae aut propter principium, aut ³⁶ propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quaritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniae, sociorum, earumve rerum, quae ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quae nobis suppetunt, sed etiam illa, quae adversantur, videnda. Et, si ³⁷ ex contentione procliviora erunt nostra, non solum effici posse quae suademus, erit persuadendum; sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferenda, neque aliis ex praecipis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam: maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac necessaria saepe honestis, vel haec illis anteferre. Ad commovendum autem animos maxime proficiunt, si incitandi erunt, huiusmodi ³⁸ sententiae, quae ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunae, dubiisque eventibus rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundae; sin autem adversae, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis

³⁶ Propter exitum] Nam etiam finis agentis propositus tantam vim habet, ut causa conficiens dici possit.

³⁷ Ex contentione] Ex comparatione.
³⁸ Sententiae] Dicitur quaedam, quae in communibus proverbiiis versantur.

tiis dicendis brevia esse debent. Non enim supplex ut ad iudicem, venit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, quae mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & gravis, & sententiis debet ornatiores esse, quam verbis.

XXVIII. FILIUS. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. Nunc, quae iudiciis accommodata sunt, exspecto: idque nobis genus restare unum puto. PATER. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est ³⁹ aequitas, quae non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam; ut, cum ⁴⁰ de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis ⁴¹ sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid aequius, aequissimumve sit, queritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, aequitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut ⁴² sine actio illi, qui agit, aut ⁴³ jamne sit, aut num jam esse defierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, queritur. Quae etiam si ante quam res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis iudiciis permagnum saepe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti: fero petisti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum ⁴⁴ in iure civili; quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum; cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque iudiciis, ⁴⁵ de excipienda iniquitate actionis, ⁴⁶ de comparanda aequitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quanquam

Tom. I.

L I I I in

³⁹ Aequitas quae oritur ex interpretatione & sententia iudicis.

⁴⁰ De verissimo accusatore] Cum agitur de optimo & fidelissimo accusatore constituendo, ut sit in Verrina prima, quae Divinatio dicitur.

⁴¹ Sine lege] Quia defunt agnati.

⁴² Sine actio] Sit ne actori jus persequendi.

⁴³ Jamne sit] An sit hoc tempore.
⁴⁴ In iure civili] Quod versatur circa res privatas ac publicas, quae lege ac consuetudine reguntur.

⁴⁵ De excipienda &c.] Excipit & excludit reus actionem, quae actor per injuriam utitur.

⁴⁶ De comparanda aequitate] Cum queritur, quid sit aequius.

in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separam a iudiciis, ⁴⁷ tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure civili, aut de æquo & bono disceptantur, ⁴⁸ cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate & iure maxime consistit.

XXIX. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod obijcitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur: aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat; & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, & quasi confictio cum adversario, conjectura quadam; secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut insitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda; sed etiam rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet ⁴⁹ iniqui criminis, ipsam negationem, insitiationemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fateatur. Deinde unicuique rationi ⁵⁰ opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam,

⁴⁷ Tempore magis] Quia iudicium ipsum antecedit.

⁴⁸ Cadunt in eam formam] Quæ qualitatibus dicitur.

⁴⁹ Iniqui criminis] Primus status est iniquæ criminationis: negatur enim factum.

In secundo negatur nomen facti. In tertio defenditur iure factum.

⁵⁰ Opponendum est] Rationes, quibus se reus purgat; per ea sunt ab actore everenda, quæ accusationis firmamenta vocantur, & causam continere dicuntur.

eam, quæ assertur a reo ad recusandum, depellendi criminis causa; quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

XXX. Ex rationis autem, & ex firmamenti confictioe & quasi concursu, quæstio exoritur quadam, ⁵¹ quam disceptationem voco: in qua, quid deveniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, Ceperitne pecunias ⁵² Decius. In definitione, Minueritne majestatem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ⁵³ ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, ⁵⁴ Non minuit majestatem, quod egit de Capione turbulentius; populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio; majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani in ejus potestate, ac iure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, Majestas est ⁵⁵ in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit.

L I I I 2

rit.

⁵¹ Quam disceptationem &c.] Prima quæstio, quæ universalis est & late patens, intentio, seu contentio dicitur; secunda disceptatio. Ordo istarum quæstionum, & earum quæ illas excipiunt, explicatur in lib. 2. de Invent. cap. 29.

⁵² Decius] De Decio, & Opimio habes in lib. 2. de Oratore cap. 30. & seq. De Norbano ibid. cap. 21.

⁵³ Ex arguendo & resistendo] Prima contentio, *Fecisti: Jure feci.* Rationes porro, & firmamenta, quæ subinde afferuntur, pariunt quæstionem, quæ dicitur conjectura.

Quod si reus respondeat, *Non feci*, quæstioni secundæ locus non est; quia negantis nulla ratio est.

⁵⁴ Non minuit &c.] Norbanus Tribunus non minuit majestatem populi Rom. cum Capionem seditiosis concionibus agitavit. Indulset enim publice causas & iusto dolori.

⁵⁵ In imperii] Placet mihi lectio Cod. Florcut. MS. in imperii atque nominis populi Romani dignitate. Alii enim ponebant majestatem in magnitudine, alii in dignitate imperii ac nominis.

rit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum⁵⁶ aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, & conservandae reipublicae causa: relatumque est⁵⁷ ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem sine iudicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Poteritne recte, salutis reipublicae causa, civem, everforem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes ea, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis, & temporibus notatae, fiunt rursus infinitae, detractisque temporibus & personis, rursus ad consultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in gravissimis⁵⁸ firmamentis, etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in cas causas incurrit, ⁵⁹ quae conjectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit⁶⁰ genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis, quid sit penus, aut cum ex lege praedii quaeritur, quae sunt rura caesa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem⁶¹ plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediatur, aut velit; aut, etiam si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere; vel alio se eadem de re contrarie scripto defendere; tum disceptatio ex scripti contentione existit: ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiaeque contentione, utrum potius sequatur iudex; in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.⁶² Disceptatio

⁵⁶ Aut concedendum esse factum] Verba haec omnia videntur redundare. Et sane desunt in tribus codicibus MSS. Florentinis, quos inspicit pro sua erga me bonitate Lagonarolus.

⁵⁷ Decio] Accusatore.

⁵⁸ Firmamentis] Argumentis accusatoris.

⁵⁹ Quae conjectura] Hic neque conjecturae

status, neque definitionis locum habet.

⁶⁰ Genere scripti] Pro genere scripti.

⁶¹ Plura significantur] Vel scriptum est ambiguum, vel pugnare videtur cum sententia scriptoris, vel pugnare cum alio scripto.

⁶² Disceptatio autem] Quae alio nomine iudicatio dicitur, oriturque ex consilio rationis ac firmamenti.

ratio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitae ex inveniendi locis coniciantur. Quod quanquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quae sunt certarum causarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur⁶³ cum est in inficiando reus, accusatori haec duo prima sunt (sed accusatorem pro omni actore & peititore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis haec eadem controversiarum genera versari) sed haec duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est.⁶⁴ Quae enim in consilio capiendi futuri temporis praecipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitatis conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod sit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriae dolor; si honoris, si gloriae, si imperii, si pecuniae cupiditas; si periculi timor, si aas alienum, si angustiae rei familiaris; si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si iudicii poena levior, quam facti praemium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causae reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitiationeque alicujus incom-

⁶³ Cum est in inficiando] Cum reus inficiatur.

⁶⁴ Quae enim &c.] Quae in deliberationibus praecipiantur de futuro transferri possunt in iudiciis ad praeteritum.

commodi quaritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. FILIUS. Teneo, & quero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

XXXIII. PATER. ⁶⁵ Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia; quæ quidem vel maxime suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hoc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare, & arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obfignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ⁶⁶ ante quam factum est, aut postea, suspiciōum crimen efficiant. Quæ ⁶⁷ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non possent; ut ⁶⁸ ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci; & hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautio-

⁶⁵ Consequentia] Ex consequentibus firmior conjectura ducitur, quam ex causis; quia causæ ad multos pertinere possunt, consequentia, id est facti signa, proprie illum attingunt, qui reus est.

⁶⁶ Antequam factum est] Sunt enim quædam signa & indicia facti futuri, quæ proprie ad reum pertinent, & inter consequen-

tia referuntur, quamvis præcedant.

⁶⁷ Si non erunt] Si desint signa, coniungendum ad causas.

⁶⁸ Ita apertus] Ita manifeste audax. Sed argumentum hoc evertitur ex loco communi, quod audacia temeritati solet esse conjuncta.

fecisse, testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atqui etiam, si obscuro testes erunt, aut tenues; dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, & eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possunt. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt; confirmandum genus primum quæstionum erit; dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in domino ⁶⁹ quæri noluisent, de incestu tamen, & conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum; ⁷⁰ dictaque quæstionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt.

XXXV. Defensionis autem primum infirmatio causarum: aut non fuisse, aut non tantas, aut ⁷¹ non sibi soli, aut se ⁷² commodius potuisse idem consequi; aut non iis esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentibus fuisse. Facultatium autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit; aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti,

⁶⁹ Quæri noluisent] Tormentis adhibitis. impulsus dicitur reus ad flagitium, fuisse expulsa.

⁷⁰ Dicta quæstionis] Quæ sunt tormentis communes aliis.

⁷¹ Non sibi soli] Causas illas, quibus consequi, quod volebat, sine flagitio.

⁷² Commodius &c.] Commodius potuisse consequi.

facti, quæ etiam nullo admissio consequi possent; consistetque in singulis: ⁷³ & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quam criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere: testiumque, & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, resellet. Harum causarum ⁷⁴ principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiarum, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modice benevolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit ⁷⁵ quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione faciendæ; ⁷⁶ alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque dilucet, & miseratione ad extremum.

XXXVI. FILIUS. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. PATER. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando

⁷³ Et ea, aut eorum &c.] Dicit, indicia, quæ ab accusatore afferuntur, perinere potius ad aliquid aliud, quam ad crimen: & si forte pertinere possint tam ad accusandum, quam ad defendendum, contendet magis valere ad salutem debere.

⁷⁴ Principia suspiciosa] Exordia accusationis suspicionem communis periculi moveant.

⁷⁵ Quasi membratim &c.] Non late fusa, & dilucide explicata.

⁷⁶ Alteri frequentationis] Idem accusatori.

do hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo pecunia absoluto, rursusque revocato, ⁷⁷ prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere. Nititur æquitate: ⁷⁸ ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationem comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbiq; vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris; ex consequentibus, quod ⁷⁹ ea litera de accusatore soleat dari iudici; ⁸⁰ ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ⁸¹ ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc præceptum, ut, cum uterque definiarit, quam maxime potuerit ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re constiteat, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, non

Tom. I.

M m m m re,

⁷⁷ Prævaricationem] Exemplum offert ex definitione prævaricationis. Si quis, corruptis iudiciis, evaserit, rursusque revocetur prævaricationis nomine, qui accusat, dicit prævaricationem esse omnem iudicii corruptelam; qui defendit, dicit prævaricationem esse non iudicium, sed accusatoris corruptelam. Inchoata animis præceptio & consuetudo sermonis stat pro defensore. Accusator tamen negat irritum haberi a lege iudicium, corrupto accusatore; ratum, corruptis iudici-

⁷⁸ Ut illa, quasi scribenda &c.] Sic scribenda lex fuit, quia corruptum fore accusator: attamen corruptionem quamlibet prævaricationis voce legislator complexus est.

⁷⁹ Ea litera] Actio, & iudicii titulus.

⁸⁰ Ex ipso nomine] ER enim prævaricator quasi varicator, quod pro dicitur cliente, in contrariam partem inclinavit.

⁸¹ Ad finem &c.] Ostendit, exitum fore periculosum, si vox prævaricationis nova interpretatione ad alia transferatur.

re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerisque inveniendi locos. Nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quanquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur a causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, fumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. FILIUS. Habeo ista: nunc ea, quæ cum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. PATER. Constitentur in isto genere, qui arguantur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur; sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam, atque legem; & utriusque generis vis in divinum, & humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum; alterum religionis. Æquitatis autem vis est duplex: cujus altera, directi, & veri, & iusti, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, foedus. Privatum, tabulæ, ⁸² pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus,

⁸² Pactum conventum] Ita fere duo hæc verba efferuntur, interdum tamen conjungi solent per particulam &. Quoquo modo efferantur, conventionem significant, quæ scripto continetur.

bus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent; ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. FILIUS. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum disceptatio versatur in scriptis. PATER. Recte intelligis. Eo enim exposito, munus promissi omnè consecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Uterque id, quod adversarius ex ambiguo scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius. Eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis aut vitii; contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripserit, qui scripto nitetur, cum, re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur; adfit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem; aliud scripserit dicat, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scriperit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ plane scripta sunt, neglexerit; quæ nunquam scripta sunt, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros summa stultitiæ putet esse

damnandus? Quid impediēt scriptorem, quo minus exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se fecitum? ⁸³ Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor; aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: ⁸⁴ aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui se sententia legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis, vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde ejusmodi calliditatis & ⁸⁵ calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam invidiosa querela. Et, si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus; erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiteratorem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, ⁸⁶ tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus, eam signifi-

⁸³ Utetur exemplis] Per exempla offendet, quomodo vel ipsi legis scriptor, vel alii legislatores exceperint, cum excipiendum existimarunt.

⁸⁴ Aut iniqua &c.] Si legislator exceperit, aliis iniqua lex fuisse, aliis inutilis; alii ex illa causam obtemperandi habuissent, alii causam abrogandi quaesiverint. Sed hoc loco turbatum est aliquid a librariis. Nec sane MSS. codices conveniunt, quamvis non-

dum aliquem viderim, qui satisfecerit.

⁸⁵ Calumniæ] Eos, qui per verba legis cavillantur, trahet in invidiam iudicis, cuius est ambigua, si qua sunt, interpretari.

⁸⁶ Tanta series artis] Ita sunt artis præcepta inter se apta & connexa, ut quæ de ambiguis verbis dicta sunt, & de sententiis cum verbis pugnantibus, transferri possint ad scripta, quæ inter se dissentiant.

ficationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Exposita sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa ⁸⁷ nostra Academia floruerunt; neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumpta sunt, efficiatur; & vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare & distinguere, & aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, & eadem vel anguste disserere, ⁸⁸ ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorum decet, late exprimere; ⁸⁹ illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis vero rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisve, perveneris, tum & hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces. FILIUS. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater; multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus expesto.

⁸⁷ Nostra Academia] Hoc nomine intelligit Philosophiam omnem. Nam Academia ipsam quoque Peripateticorum doctrinam complectebatur, quamvis interdum inter se disputarentur, saltem nominibus, ut est in i. Academ. cap. 4.

⁸⁸ Ut Dialectici] Ut eos decet, qui Dialectici appellantur.

⁸⁹ Illius exercitationis] Academici enim de rebus omnibus in partem utramque disputabant: quod vel maxime artem dicendi peperit.